

De achtergrond van een bijzonder monument

Rudolf Huinga te Uithuizermeeden

Groningen beschikt over verschillende grafmonumenten met beeldhouwwerken van hoge kwaliteit en grote bekendheid. De zeventiende-eeuwse monumenten te Midwolde en Stedum worden jaarlijks door vele bezoekers bewonderd. Veel minder bekend is het fraaie grafmonument voor Rudolf Huinga in de kerk van Uithuizermeeden dat bijna een eeuw ouder is. Zijn voornaamste vergrijp lijkt te zijn dat hij niet uit edel marmer gehouwen is, maar vervaardigd uit zandsteen dat in de negentiende eeuw geveerd is.

Een ander verschil met de bekende monumenten van Rombout Verhulst is dat het niet de gedachtenis viert van een bekend persoon — en dat is nog zacht uitgedrukt, want de naam van Rudolf Huinga is in geen enkele andere bron gevonden. De geleerde tekst van vier Latijnse *disticha* die het monument sieren, geven leerzame informatie over de verrijzenis van het lichaam, maar bieden geen biografische gegevens. Rudolf moet kort na 1547 geboren zijn, het jaar dat zijn ouders Wolter Huinga en Anna Rengers huwden, maar de volgorde van de tenminste vijf kinderen uit dit huwelijk (Rudolf, Luert, Ode, Hidde en Jeye) is onbekend. Met een schatting van Rudolfs geboortjaar als 1550 zullen we in de buurt zijn.

Wolter Huinga

Is van Rudolf Huinga niets bekend, van zijn vader weten we des te meer. Wolter Huinga werd rond 1520 geboren als zoon van Roelof Huinga de jonge, drost van Oldambt, en Bauwe Cater. Hij stamde uit een familie die al vanaf de dertiende eeuw burgemeesters leverde. In 1547 trouwde hij — tegen de zin van de verwanten — met de 23-jarige Anna Rengers, dochter van Luert Rengers ten Dijke, hoofddeling te Pieterburen, en Ode Tamminga.¹ Beide echtelieden konden bogen op kwartieren uit de aanzienlijkste stedelijke en Ommelander families. De stad Groningen bood weinig gelegenheid om hun adellijke positie en afkomst te profileren en het jonge

¹ 's-Gravenhage, Hoge Raad van Adel, Coll. A. van Buchell, inv.nr. 5.

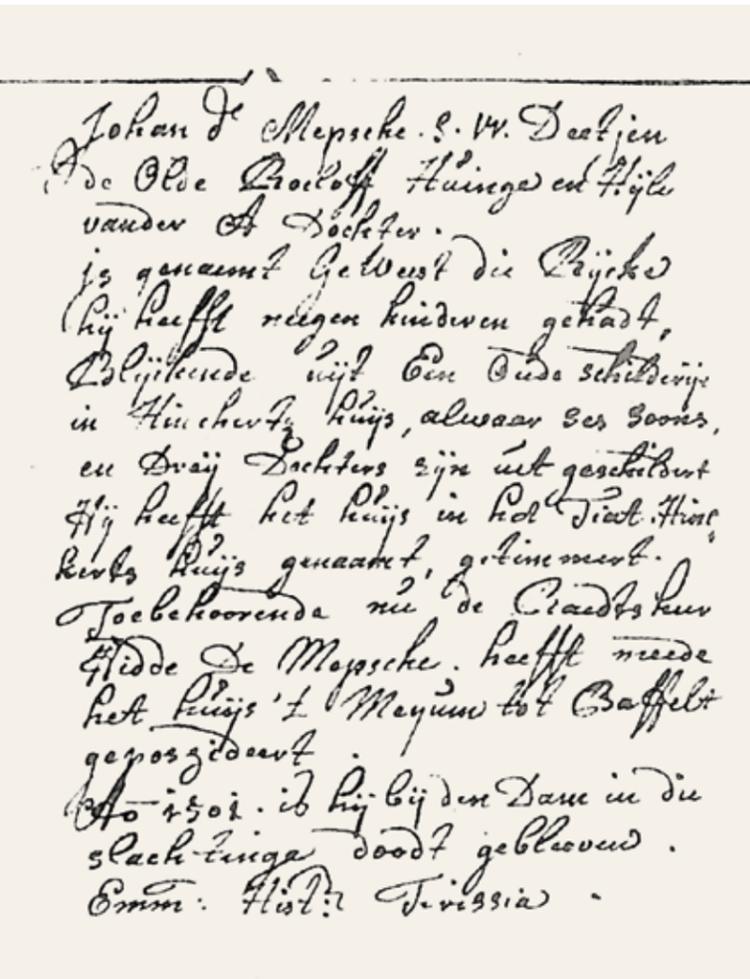
¹ Het grafmonument voor Rudolf Huinga in de kerk te Uithuizermeeden. Foto Jelte Oosterhuis.

De memorie van Johan de Mepsche

De grafschriften van Johan de Mepsche en zijn vrouw zijn niet alleen de oudst bekende grafschriften uit de stad Groningen, maar zij leveren daarnaast belangrijke informatie over de memoriavorming van deze voor zijn moederstad gesneuvelde Groninger. Het is een bekend verschijnsel van alle tijden dat een ontijdige en vooral een gewelddadige dood een belangrijke impuls kan vormen voor het voortleven van een herinnering. Dat geldt zowel voor middeleeuwse heiligen¹⁴ als voor de 27-Club. Dat Johan de Mepsche bovendien in dienst van de stad sneuvelde, droeg daar in niet geringe mate aan bij. Het grafschrift, enige decennia na zijn dood vervaardigd, in combinatie met de eveneens postume memorietafel bevestigt dat de latere tradities over zijn persoon niet enkel geduid moeten worden als een manier van zijn zeventiende-eeuwse nazaten om hun patrilineaire stamlijn te verfraaien en hun dynastiek besef vorm te geven, maar dat zijn memoria al door zijn weduwe en kinderen werd samengesteld. Tot halverwege de twintigste eeuw heeft hij zich als stamvader van het geslacht en vermeende stichter van het Hinckaertshuis kunnen handhaven.

Redmer Alma (redmer.alma@hetnet.nl) studeerde Geschiedenis en Wiskunde aan de RUG en bereidt een proefschrift voor over de Ommelander adel in de Late Middeleeuwen.

Fragment uit het handschrift van de 17e-eeuwse genealoog Gerlich Doys. Collectie Tresoar, Leeuwarden.

De bron voor de beschrijving van Van Buchel is helaas nog niet opgespoord, maar zeer waarschijnlijk heeft hij het schilderij gezien tijdens hetzelfde en enige bekende bezoek aan de stad in 1617 en niet na 1633. Dat betekent dat het schilderij bij de verkoop in dat laatste jaar met het huis mee overgegaan is en dat geeft het belang aan dat de familie De Mepsche hechtte aan de positie van Johan als stamvader en zijn verbondenheid met het Hinckaertshuis.

In het handschrift waarin de tekeningen van de grafzerken zijn overgeleverd worden als enige Groninger voorwerpen de grafzerken van Johan en Detien beschreven. Blijkbaar heeft hij daar speciaal aandacht voor gehad. In een ander handschrift van zijn hand beschrijft hij een aantal zerken en glas-in-loodramen die hij in 1617 te Groningen gezien heeft¹³ en daaruit blijkt dat hij zowel de Martinikerk als de Akerk met een bezoek vereerd heeft. In welke kerk Johan en Detien begraven lagen, is dan ook niet bekend, al ligt de Akerk voor de hand, omdat het Hinckaertshuis in haar parochie lag.

¹³ Tresoar, Familiearch. Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3373, *Monumenta quaedam sepulcralia et publica in templis aliisque locis inventa et descripta*.

¹⁴ A. Vauchez, *La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Age* (Rome 1981).

50 2 Het koor van de Mariakerk van Uithuizermeeden. Foto Jelte Oosterhuis.

echtpaar sloeg, net als meer tijdgenoten uit dezelfde stand, de vleugels uit.

In 1524 had Roelof Huinga de Olde, Wolters grootvader, van zijn neef Focke Ripperda en diens zusters twee 'wyarden' te Helpman gekocht, met de 'olden nedergeworpen husinghe, steen, holt, palen ende alle hoer toebehoren'.² De ruïneuze behuizing werd door Wolter Huinga na zijn huwelijk betrokken en verbouwd tot 'een geweldige, costelicke borch', het huis De Wijert, waarnaar de huidige Groninger stadswijk genoemd is.³ De representatieve buitenplaats nabij de stad was voor de jonge edelman nog niet voldoende. Hoe 'costelick' De Wijert ook was, een borg in de Ommelanden met daaraan verbonden heerlijke rechten was voor een ambitieuze en prachtlievende edelman aantrekkelijker als woonplaats dan een buiten in het door de stad Groningen gedomineerde Gorecht, zeker in een Ommelander dorp waar nog geen andere adellijke familie een prominente plaats in kerk en gemeenschap innam.

Ungersma

Het huwelijk met Anna Rengers bracht aanzienlijke goederen in de Ommelanden aan, onder andere het bezit van Tyadingaheerd te Uithuizermeeden, de latere borg Ungersma, en de heerlijke rechten op enkele andere heerden in Uithuizen en Uithuizermeeden. Wolter Huinga lijkt al kort na zijn huwelijk van plan te zijn geweest om zijn positie aldaar uit te breiden, want in 1549 kocht hij bijvoorbeeld ook de rechten op Eilardahuis te Uithuizermeeden.⁴ In 1554 wordt Tyadingaheerd nog verhuurd, maar in de jaren daarna zal hij in Uithuizermeeden 'gewallich getymmert' hebben en werd de heerd tot een representatieve borg, Ungersma, verbouwd.⁵ Het huidige borgterrein, ten zuiden van de kerk, en de lange oprijlaan zijn nog altijd goed herkenbaar en geven een indruk van het complex en zijn positie in het dorp, voordat een eeuw later Rensuma de rol van prominente borg overnam.⁶

Het oudste spoor van Wolters ambities in de kerk van Uithuizermeeden is de grafzerk van zijn dochter Ode, die in 1562 als kind overleed, en onder een renaissanceportretzerk in het

2 Roelofs moeder Heile Wigboldes was de grootmoeder van Focke Ripperda en zijn zusters.

3 J.A. Feith en H. Brugmans (red.), *De kroniek van Abel Eppens tho Equart II* (Amsterdam 1911-1912) 547.

4 RHC Groninger Archieven, Familiearchieven Lewe, inv.nr. 923, reg. 106 (www.cartago.nl/oorkonde/fal106).

5 *Kroniek van Abel Eppens II*, 547. Zie L.J. Noordhoff, 'Enige nadere gegevens omtrent het goed De Wijert te Helpman', *Groningse volksalmanak* (1955) 88-99.

6 Over Ungersma verder: W.J. Formsma, A. Pathuis en R.A. Luitjens-Dijkveld Stol, *Ommelander borgen en Steenhuizen* (Assen 1973) 421-422, en T.B. Juk, 'Dorp en kerk in de middeleeuwen', in: E. de Boer, T.B. Juk en J. Vink, *Meij 650* (Uithuizermeeden 2004) 45-46.

3 Grafzerk voor Ode Huinga († 1562), in de toren van de kerk te Uithuizermeeden. Foto Jelte Oosterhuis.

3a Detail, met Ode Huinga als overleden meisje afgebeeld. Foto Jelte Oosterhuis.

koor werd begraven, wat erop wijst dat het gezin toen al in Uithuizermeeden gevestigd was.⁷ De zerk is sterk afgesleten, maar een negentiende-eeuwse tekening van J.E.H. Hooft van Iddekinge geeft een betere indruk, met onder andere de vier kwartieren van de overledene.⁸ Haar grafzerk toont het meisje naakt, in een onbedoeld wulps houding opgebaard. Dergelijke renaissancezerken, met een perspectivische opbouw over meer verdiepingen, zijn in Groningen zeer zeldzaam. Ongetwijfeld moeten we de steenhouwer in Friesland zoeken, destijds het centrum van de verbreiding van de nieuwe stijl.

7 A. Pathuis, *Groninger gedenkwaardigheden* (Assen/Amsterdam 1977) nr. 471.

8 Zie ook: R. Alma, 'Portretzerken in Groningen', *Groninger kerken 22* (2005) 105-120.

4 Tekening door J.E.H. Hooft van Iddekinge van de grafzerk voor Ode Huinga, circa 1870. Foto Redmer Alma.

Een herenbegravenis

Twaalf jaar later trof een tweede slag het gezin, toen de zoon Rudolf als jonge twintiger op 19 april 1574 overleed. Kosten noch moeite lijken gespaard te zijn om zijn memorie in de kerk te tonen. Midden op het koor werd het monument geplaatst, met de edelman in zandsteen uitgehouwen. Aan de voet van het monument lag, vermoedelijk naast de even grote zerk van zijn zuster, zijn zandstenen grafsteen, eveneens in renaissancestijl. De tekst is op enkele woorden na nauwelijks meer leesbaar, maar gelukkig geeft een tekening van Hooft van Iddekinge een vollediger tekst, mét de datum en een deel van de naam, waardoor de identificatie zeker is:

Anno 1574, den 19 April .../ is in Got verstorven ... .. / Erentfesten Ro... Hu...a / des Seele moet rusten ... re

De grafzerk vertoonde de overledene als opgebaard lijk, terwijl daarboven het ongeschonden fraaie lichaam — 'egregia forma humani corporis', aldus het opschrift — in volle glorie te bewonderen was. Het grafscript bevestigt dit beeldprogramma. Het vergelijkt aan de ene kant de vervaardiging van het kunstwerk met de bezieling van het menselijk lichaam en

5 Grafzerk voor Rudolf Huinga († 1574) in de toren van de kerk te Uithuizermeeden. Foto Jelte Oosterhuis.

5a Detail, met Rudolf Huinga als uitgeteerd lichaam afgebeeld. Foto Jelte Oosterhuis.

leert aan de andere kant hoe het ontbindende lichaam van iedere mens weer tot aarde wederkeert.

Naast dit funeraire ensemble, hing in de kerk nog een rouwbord met zijn sterfdatum en ongetwijfeld ook zijn wapen of kwartieren. Dit is slechts uit een latere vermelding bekend, maar het is tot nu toe de oudste vermelding van een rouwbord in de Ommelanden.

Al met al moet dit vertoon van de heren van Ungersma in 1574 zijn stempel op het koor van de kerk gedrukt hebben.

9 *Kroniek van Abel Eppens II*, 556.

6 Tekening door J.E.H. Hooft van Iddekinge van de grafzerk voor Rudolf Huinga, circa 1870. Foto Redmer Alma.

Dat is des te opvallender omdat op dat moment het koor het vrijwel exclusieve domein van de katholieke eredienst moet zijn geweest. Van de zestiende-eeuwse zerken, grafmonumenten en rouwborden is slechts weinig overgeleverd en het is dan ook de vraag hoe uitzonderlijk dit was. Is het monument voor Rudolf Huinga een van de vele zestiende-eeuwse monumenten geweest, dat door toeval is overgeleverd? Die vraag moet ontkennend beantwoordend worden. Abel Eppens beschrijft bij de dood van Wolter Huinga in 1587 namelijk niet alleen hoe hij De Wijert en Ungersma 'gewaldich' had laten bouwen, maar ook 'heren graffnisse in den kercke angericht, meer als er [= eerder] gedacht was in die landen.' Ook in de ogen van tijdgenoten werd de memorie voor Rudolf Huinga dus opvallend luisterrijke wijze herdacht.

Teloorgang

Lang heeft de eenheid van borg en kerk niet bestaan. Twee jaar later werd Ungersma verkocht aan dr. Johan Sickinghe en zijn vrouw, die op de borg te Warffum woonden en voor wie Uithuizermeeden van minder belang was. Abel Eppens, die altijd een wantrouwen tegen adellijk prachtvertoon koesterde, concludeerde dat Wolter en zijn vrouw 'up den Wierde in Helpen und up den Meden sick arm tymmerden'.⁹ Door hun ambitieuze activiteiten bezwaarden zij hun goederen, vernietigden hun geslacht en raakten in armoede en verachting, tot

spot van alle mensen.¹⁰ Of dit harde oordeel van Eppens zonder bedenking overgenomen moet worden, is de vraag. Een rol daarbij zal namelijk ook gespeeld hebben dat Wolter weliswaar na 1580 als voorstander van de Reformatie in ballingschap naar Emden ging, maar zich later gematigder toonde, in de Ommelanden terugkeerde en tegen zijn protestante verwanten over erfenissen procedeerde. Hij toonde zich daarmee in Eppens' ogen niet solidair met zijn medeballingen. Vóór zijn overlijden in 1587 keerde Wolter overigens tot zijn protestantse opvattingen terug, maar zijn weduwe en dochter lieten hem, tegen zijn wil, op katholieke wijze begraven.¹¹ Zijn zoon Luert was hem in hetzelfde jaar in Friesland in de dood voorgedaan, nog geen veertig jaar oud, met nalating van een dochter uit zijn korte huwelijk met Frouke Entens. Hij had zijn goederen geheel verteerd – aldus Abel Eppens –, in de ijdele verwachting van promotie tot kapitein.¹² In 1578 had hij De Wijert al moeten verkopen. Wolters dochter Jeye lijkt ongehuwd te zijn gebleven en zijn dochter Hidde trouwde een militair op het slot Dillenburg.

Tot de bedelstaf geraakte deze tak van het oude geslacht Huinga niet, maar met de vroegere glans was het gedaan. Wat resteert zijn de sporen in Uithuizermeeden, al is het niet meer dan een schaduw van de situatie in de zestiende eeuw. De borg Ungersma heeft geen adellijke bewoners meer gekend en werd tot boerderij verbouwd. Het grafmonument

10 'Daer mede alle hoer guederen beswaert, dat geslechte vernichtiget, in armoet vnd verachtunge gecomen, een spot van alle menschen geworden sindt.'

11 *Kroniek van Abel Eppens II*, 547.

12 *Ibidem*, 515.

13 T. Juk, 'De hervormde kerk', in: De Boer e.a., *Meij 650*, 122-123.

7 Tekening door J.C. Wendel van het grafmonument, circa 1850-1860. Foto Universiteitsbibliotheek Leiden, collectie Bodel Nijenhuis.

voor Rudolf Huinga werd in 1640 verplaatst naar de huidige locatie aan de zuidmuur van de kerk. Het hekwerk dat het later omgaf en nog enige glans verschafte, werd in de vorige eeuw verwijderd en ligt nu opgeslagen in de kerkschuur – het pleidooi van Teun Juk om dit te herstellen verdient dan ook opvolging.¹³ De grafzerken van Ode en Rudolf werden eveneens van het koor verwijderd en onder de vloer in de toren begraven. In 1937 werden zij teruggevonden.

De postume reputatie van Rudolf Huinga

Toch hebben de inspanningen van het echtpaar Huinga-Rengers de herinnering aan Rudolf Huinga veel goed gedaan. In 1828 verhaalt de schoolmeester van Uithuizermeeden over Ungersma dat volgens overlevering Jr. Rodolf Huinga of Huinga vóór de Reformatie de borg bewoonde, 'zynde een zeer vermogend en verdienstelyk Edelman geweest, en uit hoofde van zyne groote kundigheden de vraagbaak der ingezetenen, ook was het vorige orgel in de kerk alhier, door hem bekostigd geworden; uit kracht van welk een en ander dan ook de ingezetenen van de Meeden op hunne kosten, de grafombe op het koor van de kerk alhier, ter zyner eere en gedachtenis hebben laten vervaardigen. Ofschoon geharnasd zynde schynt echter niet zeker te zyn, dat Huinga tot den Krygsdienst behoorde. Hy is gehuwd geweest aan Oede Tamminga, doch zonder kinderen verwekt of althans nagelaten te

8 Het monument voor Rudolf Huinga omstreeks 1920, omgeven door een hek. Foto P. Kramer, collectie RHC Groninger Archieven (818-15445).

70 hebben, overleden.' De overlevering heeft dus de verdiensten van vader en zoon Huinga met elkaar verenigd en heeft de eer voor de vervaardiging van het monument aan de bevolking toegeschreven. Een tekening in de collectie Bodel Nijenhuis van het monument maakt het nog bonter en meldt zelfs dat

Rudolf overste onder Karel V en in 1566 medeondertekenaar van het Verbond der Edelen was.¹⁴ In dit opzicht zijn Wolter Huinga en Anna Rengers in hun opzet zeker geslaagd en heeft de *memoria* voor de betreurde zoon de werkelijkheid verre overtroffen.

¹⁴ Universiteitsbibliotheek Leiden, Coll. Bodel Nijenhuis. Tekening door J.C. Wendel, ca. 1850-1860.

9 De boerderij Ungersma op de plaats van de voormalige borg, omstreeks 1913. Collectie RHC Groninger Archieven (1986-17649).

Elmar Hofman

Het belang van de bijzondere gedenktekens van Frans en Egbert Rengers

Ronde rouwborden in Hellum

De Walfriduskerk in Hellum huisvest de oudste en enige ronde rouwborden van Groningen. Door hun bijzondere vorm en interessante geschiedenis zijn deze exemplaren van grote waarde. Waarom werden ze in Hellum opgehangen? En is hun vorm echt zo bijzonder? Deze vragen en het belang daarvan staan centraal in dit verkennende artikel.

Het is 1587. De Opstand tegen de Spaanse landsheer woedt al bijna twintig jaar en zeven jaar tevoren ging de stad Groningen over naar het Spaanse kamp. De aanhangers van de protestantse en Ommelander zaak zijn gevlucht, onder wie vele naar Oost-Friesland. Een van de bannelingen is Johan

Rengers van Hellum († ca. 1608). Hij is een leidende figuur in de Opstand in de Ommelanden en bevindt zich in 1587 in Emden. In deze turbulente tijd besluit Johan een rouwbord voor zijn vader te laten maken en dat in de kerk van Hellum te laten ophangen.¹

¹ Aan deze gebeurtenis wordt drie keer gerefereerd in de kroniek van Abel Eppens. J.A. Feith en H. Brugmans (red.), *De kroniek van Abel Eppens tho Equart II* (Amsterdam 1911) 474, 487 en 629-630.

¹ De Walfriduskerk van Hellum uit het zuidoosten. Foto archief Regnerus Steensma.

